

Таким чином, Іван Зязюн вважав, що педагогіка повинна бути не лише наукою про виховання, а й практичним інструментом, який допомагає суспільству розвиватися, формуючи морально і духовно багатих людей. Педагогіка, на його думку, повинна забезпечувати гармонійне існування людини в суспільстві, розкриваючи її потенціал і сприяючи досягненню індивідуальної досконалості.

Загородня А.А.

КОРОЛЕНКО ВОЛОДИМИР ГАЛАКТИОНОВИЧ

(1853-1921)

письменник українсько-польського походження, журналіст, публіцист,
літературний редактор, громадський діяч

Народився 27 липня 1853 р. в м. Житомирі в родині повітового судді. Навчався в приватному польському пансіоні, а потім в 1-й Житомирській гімназії, згодом – у Рівненській приватній гімназії. Після її закінчення 1871 р. із срібною медаллю, здобував вищу в технологічному інституті (С.-Петербург), внаслідок нестачі коштів працював ізнову навчався в Москві, в Петровсько-Розумовській землеробській академії. У 1870-х рр. зблизився з діячами революційного народництва.

За політичну неблагонадійність його було заарештовано. Протягом 1879-1885 рр. – неодноразова притягався до судової відповідальності і перебував в ув'язненні, на засланні (спочатку Вятська губернія, потім Сибір), але це не зламало його. 1886 р. вийшла його перша книга *«Нариси та оповідання»*, яка дістала захоплений відгук А. Чехова. Справжнім тріумфом став наступний твір – повість *«Сліпий музикант»* (1886).

1888 р. побачила світ його стаття *«Кілька думок про націоналізм»*, в якій він визнає національність первинним фактом, що супроводжує кожного від народження і накладає свій відбиток, *«природно, неминуче та безпосередньо»*. 1898 р. виходить інший твір *«Війна, вітчизна і людство (Листи в питаннях нашого часу)»*, де розкрито погляди письменника на проблему українського культурного націоналізму.

Після заслання у Нижньому Новгороді, С.-Петербурзі, останні 20 років свого життя, від 1901 р. – в Полтаві, де помер у голоді і злиднях, принципово відмовившись від призначеного радянською владою Полтави продовольчого забезпечення.

Помер 25 грудня 1921 р., похований у м. Полтава.

Володимир Короленко

КІЛЬКА ДУМОК ПРО НАЦІОНАЛІЗМ⁹¹

(уривок)

Незмінно виступаючи на захист пригнобленого українського народу, Володимир Короленко в той же час на чільне місце ставив не саму по собі національну приналежність тієї чи іншої людини, а її ідейну позицію. *Проблеми національної культури повинні вирішуватися «на ґрунті спільної волі...»*⁹².

⁹¹Короленко В. Г. Несколько мислей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. Россия, 1988.

⁹² Короленко В. Г. Несколько мислей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. Россия, 1988. С. 301–308.

Дана думка більш детально була розкрита Короленком у статті «Кілька думок про націоналізм», у якій він визнає національність первинним фактом, що супроводжує кожного від народження і накладає свій відбиток, природно, неминуче та безпосередньо. Мислитель зазначає: *«Ми народилися в конкретній країні, дихали з народження її повітрям, дивилися на її убогу, сумну, але деколи і прекрасну природу, висловлювали свої почуття звуками її мови, першу свою любов, і свій перший гнів, і всі інші відчуття віддали представникам нашої ж національності. Це факт, який, звичайно, не може не позначитися на нашому душевному ладі й на усій поведінці»*⁹³.

Однак, на думку Володимира Короленка, націоналізм не повинен заважати кожному з нас бачити свої недоліки і чужі достоїнства, адже *«він залягає в глибині душі якимось вузликом відчуттів, внаслідок яких наші недоліки нам ближчі й болючіші, а наші чесноти, коли вони проявляються в дії, – теж ближчі й приємніші. Й усі разом – достоїнства та недоліки – відчуються нами безпосередніше й інтенсивніше, ніж властивості інших народів...»*⁹⁴.

*«Водночас це не повинно змушувати нас любити і прославляти недоліки лише тому, що вони наші, й заперечувати чужі достоїнства, тому що вони чужі... І перш за все людина, у якої в душі є істинне відчуття національної гідності, – не стане випинати його на шкоду іншим, так само, як не стане випинати свою, ніким ще не порушену «честь»*⁹⁵.

Поруч з поняттям «націоналізм» у статті «Кілька думок про націоналізм» Володимир Короленко виокремлює й поняття «патріотизм», зазначаючи, що *«є люди, які міркують про добро і зло, про людяне і нелюдське, про істину і брехню, приурочуючи ці визначення неминуче і безпосередньо до рідного середовища і рідного краю... І є патріоти, які носять ковчег свого патріотизму, як бретер (затятий дуелянт – П.К., Я. Б.) носить ковчег своєї честі, – тенденційно, нарочито озираючись на сусідів, штовхаючись і викликаючи на дуель...»*⁹⁶. Цей вид гіпертрофованого й нездорового патріотизму мислитель називає «націоналізмом» в його особливому сучасному значенні.

Оцінюючи націоналізм як такий і аналізуючи його основні формули та постулати як-то «Ми представники пануючої нації» та «Геть жидів, геть німців, геть поляків», реальний зміст націоналізму, на думку В. Короленка, зводиться до заперечення інших

⁹³ Так само. С. 304.

⁹⁴ Так само. С. 303.

⁹⁵ Короленко В. Г. Война, отечество и человечество (Письма в вопросах нашего времени). К. : Типография Всероссийского Земского Союза Ком. Ю.-З. Фр., 1917. 55 с.

⁹⁶ Короленко В. Г. Несколько мыслей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. Россия, 1988. С. 301–308.

національностей. Націоналізм обертає безпосередній патріотизм в патріотизм бретерський, «войовничий», який наступає на інших і ображає їх. Наведена мислителем формула патріотизму особливо гостро відчуває негативні властивості нашого життя саме тому, що вони наші, – що ними хворіють і від них страждають саме й передусім люди нам найбільш близькі, – не може задовольнити «націоналіста». Бретерський патріотизм не може визнати своїх недоліків, і тому дуже скоро всі особливості нашого життя, вже тому, що вони наші, визнаються чеснотами, а чужі відмінності – завжди визнаються недоліками.

Окрім понять «націоналізм» і «патріотизм» у статті «Війна, батьківщина й людство» В. Короленко виокремлює поняття «шовінізм» і розглядає необхідність патріотичного виховання та відмови від шовінізму, стверджуючи, що *«... любові до батьківщини навчало саме життя. Цьому ж почуттю навчають дітей у школах. Іноземним словом воно називається «патріотизмом». На жаль, часто цей казенно-шкільний патріотизм буває несправжнім»*⁹⁷.

На думку мислителя, немає гіршої послуги істинній любові до батьківщини, ніж зарозумілий і самосхвальний патріотизм – шовінізм. Він заміняє поняття про батьківщину поняттям про владу, любов до батьківщини – любов'ю до царів та їхніх слуг. У своїй «дивній», як він говорить, любові до батьківщини шовінізм не визнає саме того, що вселялося патріотизмом. Надалі він пояснює, що саме він любить у батьківщині: *«Не знаючи сам за що», – він любить холодний подих полів, коливання дрімучих лісів, розливи річок, що подібні морям, всю природу рідної країни, її людей»*⁹⁸.

Короленко стверджує, що такі почуття носять інстинктивний характер. У всіх, тією чи іншою мірою, є інстинкт батьківщини, вітчизни. Це – величезне, сильне почуття, тому що воно (свідомо чи несвідомо) лежить в кожній людині і, коли приходить час, воно відразу прокидається в мільйонах сердець, це стихія – буря, океан, проти якого встояти важко. У такому підйомі «патріотизму» народ здатен творити чудеса, часто вже зовсім подавлений і підкорений чужинцями він піднімається, рве як павутину свої кайдани і знову завойовує свободу. Однак для людини кінця XIX – початку XX століття любов до батьківщини не завжди була найголовнішою цінністю, що В. Короленко вважає практично злочином, закликає усвідомити це й захищати батьківщину всіма силами, інакше суспільство може охопити анархія. Він стверджує, що *«сором'язливо, несміливо або прямо*

⁹⁷ Короленко В. Г. Война, отечество и человечество (Письма в вопросах нашего времени). К. : Типография Всероссийского Земского Союза Ком. Ю. - 3. Фр., 1917. 55 с.

⁹⁸ Так само. С. 10-11.

вороже ми ставимося нині до заклику вітчизни в хвилину смертельної небезпеки! Почуття вітчизни впокорилося, воно майже помирає...»⁹⁹.

Короленко був переконаний у тому, що *«національність – не ланцюг, а батьківщина там, де сформувалася душа, зросла свідомість»¹⁰⁰.*

Таким чином, аналізуючи поняття «націоналізм», «патріотизм» і «шовінізм», які часто звучать і в сучасній Україні, Володимир Короленко закликає, відкинувши національну ворожнечу й залишки шовінізму, будувати суспільство на принципах національної та культурної взаємоповаги і взаємодії, гуманізму та здатності визнавати власні ментальні недоліки, перетворюючи їх у переваги. Загалом, живучи в час руйнації Російської імперії, мислитель висловлював власні думки стосовно майбутнього України та Росії. *«Я не вважаю себе політиком. В які конкретні форми виллюється майбутні відносини Росії і України, чи буде це федерація чи автономія, чи для цього доведеться придумувати ще який-небудь новий термін, – я не знаю. Але щоб це не було, – поворот до минулого неможливий, і в основу повинна лягти у всякому разі свобода національної культури»¹⁰¹.*

Захист української духовно-національної ідентичності В. Г. Короленко вважає ціннісно пріоритетним. Про це свідчить, зокрема, наступна нотатка: *«Денікінці зовсім не визнавали не лише федерацію (з Україною), а й навіть української культури... кілька місяців тому я прочитав... звістку, що одна з кубанських станиць вирішила заснувати ... вчительську семінарію з викладанням рідною (тобто українською) мовою. Через деякий час з'явилося повідомлення, що це не дозволено... Таким чином і на Кубані рідна мова зазнавала обмежень. Це викликало, цілком зрозуміло, опір і закінчилося тим, що кубанська рада пішла проти Денікіна»¹⁰².*

Цілком очевидно, що симпатії мислителя знаходяться на боці кубанських українців, які в мирний спосіб обстоювали власне право на навчання рідною мовою і, відповідно – на підготовку вчителів, які таке навчання могли б провадити. У презирливому ставленні до національних чуттів та освітніх пріоритетів української громадськості з боку режиму Денікіна В. Короленко цілком слушно вбачає причину протесту кубанських українців проти денікінців. Обурення В. Короленка викликала знущальна в своїй суті практика переслідування денікінським режимом української мови й культури.

⁹⁹ Так само, с. 52.

¹⁰⁰ Так само, с. 15.

¹⁰¹ Короленко В. Г. Дневник. Письма. 1917-1921. М. : Советский писатель, 2001. 544 с.

¹⁰² Так само, с. 267.

У щоденниковому записі від 22 червня 1919 року він зазначає: «переслідування «українства»... здичавілими виконавцями прибирає безглузді форми, в земстві вже чули, як папери українською мовою викликали зауваження: «Що це за собача мова?». У першому ж наказі... вимагають знищити всі вивіски на галицькій мові. Під час прийому у Штакельберга я звернув його увагу на цей вираз і на те, який образливий смисл у ньому міститься. Українська мова, без сумніву, існує, нею говорять мільйони людей, і не можна забороняти її на Україні. Він подякував і пообіцяв, що знищення вивісок не буде. Проте, воно все-таки було...»¹⁰³.

У даному разі В. Короленко виступає не лише як філософ та мислитель, а й як громадський діяч, небайдужість якого до переслідувань українства має форму прямих заяв до влади незалежно від тих небезпек, що ці висловлювання можуть спричинити для мислителя особисто.

З духовно-філософського погляду, для осмислення феномену В. Короленка є важливим і те, що його обурило денікінське визначення: «галицийский язык» застосоване до української мови. Для полтавського філософа українська мова не є «галицийською», не є ще якоюсь штучно провінціалізованою в своїй територіальній обмеженості мовою. Вона є мовою всього українського народу, тобто тією трансцендентною універсалією, що дозволяє скласти уявлення про весь феноменальний дискурс не одержавленого, на той час, територіально роз'єданого, проте духовно й культурно цілісного народу як буттєво об'єднаної спільноти, що має яскраво виражену ідентичність, до прикметних ознак якої й відноситься мова.

Відтак, практика зневажання мови, означення її як «собачої мови» в аксіологічній системі В. Короленка дорівнює триванню гноблення української культури як це було в різних імперіях минулих віків. Так само викликає у нього обурення й штучне звуження сфер вжитку української мови, нехтування національною гідністю українців.

В.Короленко

Декілька думок про націоналізм (Уривок). Війна пером; склад., вступ. Ст. і прим.

М. А. Соколовой. М.: Рад. росія, , 1988. С. 301–308.

(В. Короленко. Несколько мислей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. Россия, 1988. С. 301–308).

Примітки

¹ Друкується за виданням: Володимир Короленко. Декілька думок про націоналізм (Уривок). Війна пером; склад., вступ. Ст. і прим. М. А. Соколовой. М.: Рад. росія, , 1988. С. 301–308. (Володимир Короленко. Несколько мислей о национализме (Отрывок). Война пером; сост., вступ. ст. и примеч. М. А. Соколовой. М. : Сов. россия, 1988. С. 301–308).

¹⁰³ Так само, с. 243.

Для Володимира Короленка ідея української нації безперечно була найвищим авторитетом і головним духовним двигуном суспільних і політичних рухів. Він усвідомив, що всі політичні змагання, усі аспекти життя суспільства, всі напрями діяльності інтелігенції повинні бути просякнуті національною ідеєю і однією з необхідних її вимог – ідеєю боротьби за державну самостійність і національну незалежність.

КРЕМЕНЬ ВАСИЛЬ ГРИГОРОВИЧ

(1947)

Відомий український вчений-філософ і освітянин, доктор філософських наук, професор, державний, політичний та громадський діяч, Президент НАПН України, академік (дійсний член) НАН України

Народився 25 червня 1947 року в селі Любитове Кролевецького району Сумської області. Українець. Батько Григорій Мусійович (1921—1990) і мати Варвара Іванівна (1928) — селяни. Родовід Кременів має поколінний розпис із середини XVIII ст.¹⁰⁴. 1965 р. із золотою медаллю закінчив середню школу, після чого рік працював слюсарем в автопарку у місті Конотоп. Упродовж 1966—1971 років навчався у Київському державному університеті імені Т.Г.Шевченка на філософському факультеті, де протягом 1971—1979 рр. пройшов шлях від аспіранта до заступника декана факультету.

1976 р. захистив кандидатську, 1991 р. — докторську дисертації з філософських проблем особистості. Від 1979 р. займався суспільно-політичною діяльністю. Упродовж 1992—1994 рр. обіймав посаду заступника директора з наукової роботи та завідувача відділу методології соціально-політичного розвитку Національного інституту стратегічних досліджень України.

Протягом 1990-х роках працював в Адміністрації Президента України: керував службою з питань гуманітарної політики, був заступником Голови Адміністрації Президента України — керівником управління внутрішньої політики. 1997 р. став президентом Академії педагогічних наук України (від 2010 р. — Національної Академії педагогічних наук України). У 1998 р. В. Г. Кременя було обрано депутатом Верховної Ради України, де він очолював підкомітет з фахової освіти Комітету з питань науки та освіти.

Протягом 1999-2005 рр. В.Г.Кремень — міністр освіти і науки України. До історії української освітньої галузі увійшов як міністр-реформатор і прихильник інноваційної політики у цій сфері суспільного життя, став не лише ідеологом і натхненником, а й організатором масштабних перетворень. Основні напрями розвитку галузі розкрито у доповіді Кременя-міністра на II Всеукраїнському з'їзді освітян (2001 р.), у Національній доктрині розвитку освіти, авторський колектив якої він очолював, а також у численних публікаціях, виступах.

Саме за ініціативи й безпосереднього керівництва Кременя-міністра в Україні активізувався процес переходу від авторитарної педагогіки до педагогіки толерантності,

¹⁰⁴ Особистість як чинник цивілізаційних перетворень. Творчий доробок Василя Григоровича Кременя в інноваційному розвитку освіти України : біобібліогр. покажч. / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. 4-те вид., допов. Київ : Знання України, 2017. С.12-13. 319 [1] с. (Серія «Академіки НАПН України» ; вип. 28).